

контекст, набувають різко зниженого експресивного забарвлення: “Івана бахкав чарку за чарку” (Івана Нечуя-Левицький); “Позуючи, повнощокий, балькатиї Хома надимався ще більше, “аби бути страшнішим” (Олесь Гончар); в) розмовні елементи, які мають у між стилевій лексиці співвідносні слова того ж кореня, але іншої словотворної будови. Ці слова кваліфікуються як розмовно-просторічні завдаки певним суфіксам, що надають їм яскраво вираженого відтінку зневаги, знецінення: “Я зараз дам таку довід очку, що й сонце потемніє тобі” (Михайло Стельмах); “Вікно відчиняється, і в ньому з’являється якась поганюча товста мармиза” (Олександр Довженко); г) слова деформовані з погляду існуючої літературної норми: “У нас не любляють крепко курйозних, у нас гості повинні орудувати язиков, щоб і якась комерція, і якась політика була” (Михайло Стельмах).

Таким чином, уміле використання у художньому стилі елементів розмовного мовлення як одного з основних лекиско-стилістичних засобів є доцільним та вмотивованим, оскільки за їх допомогою безпосередньо реалізується естетична функція мови художньої літератури.

Використана література:

1. Грицютенко І.С. Естетична функція художнього слова. – Львів: Вид-во Львів. Ун-ту, 1972. – 180 с.
2. Єрмоленко С.Я. Нариси української словесності: Стилістика та культура мови. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
3. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: Підручник. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
4. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1997. – 237 с.
5. Русанівський В.М. Співвідношення функціональних і експресивних стилів мови // Слово і труд. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 73-81.

Христенюк В.Ф.

ЛІНГВОЦИД І ПОДОЛАННЯ ЙОГО НАСЛІДКІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Мова як найвизначніше надбання цивілізації є не лише засобом людського спілкування та ознакою етнічної спільності народу. Мова – це своєрідний літопис життя нації, складна система, що відображає світогляд та історико-культурний досвід народу. Зникнення мови неминуче призводить до загибелі нації, адже лише через мову зберігаються й передаються наступним поколінням історичні та культурні традиції.

Формування й становлення української мови, функціонування її в усіх сферах життя, існування взагалі як мови окремої самобутньої нації супроводилися негативним явищем, що дістало назву **лінгвоцид** (від лат. lingua – мова, caedere – знищення). За Я. Радевичем-Винницьким, лінгвоцид – це “свідома, цілеспрямована

політика і суспільна практика панівної нації (її державних, релігійних, громадсько-політичних структур тощо), скерована на ліквідацію мови підлеглого народу з метою його денационалізації і асиміляції” [7, 187]. Лінгвоцид на українському ґрунті спричинила втрата Україною своєї державності, а згодом і територіальної цілісності, внаслідок чого суспільне й культурне життя українського народу довгий час залежно від суспільно-політичних процесів сусідніх націй, часто спрямованих на національну та мовну асиміляцію українців. В історії відомо безліч прикладів, коли зі зникнення мови зникав і етнос. Тому знищення мови (лінгвоцид) є основною передумовою етноциду – знищення етносу як культурно-історичної спільноти, його асиміляції іншим народом.

Видатні мовознавці В. Гумбольдт, М. Лацару, Г. Штейнталь, Ф. Буслаєв, І. Срезневський, О. Потебня розвивали думку про те, що мова – основа народної національної психології, через неї пояснюється існування етнічних спільнот. Серед складових елементів народного духу – мови, міфології, релігії, фольклору – ці вчені саме мові відводили особливу роль: вона є спільним духовним органом, завдяки їй відбувається духовне єднання етносу, оскільки лише при взаємному розумінні мовця й слухача формується свідомість і пробуджується почуття спорідненості. О. Потебня твердив, що денационалізація несе з собою погане виховання, моральну хворобу. Вона прирікає народ на неповне, часткове використання готових засобів виховання, спричинює ослаблення енергії думки; порушує природний зв'язок молодшого і старшого поколінь, який замінюється слабким зв'язком із чужими; породжує дезорганізацію суспільства, аморальність, звиродніння [6].

Бездержавність України та агресивна політика країн-поневолювачів (Польщі, Росії, Австро-Угорщини) позначилися на мові, що була позбавлена функціонування у сферах комунікації, пов'язаних із діяльністю управлінського апарату, армії, фінансової системи, поліції, суду, школи, різних галузей науки тощо. За таких умов українська мова набула некомплексного характеру, оскільки в ній не формувалися, а коли й були сформовані, то поступово занепадали функціональні стилі (офіційно-діловий, науковий, виробничо-технічний, публіцистичний), не розширювалися, або й зовсім не утворювалися окремі пласти лексики та фразеології. В окремі періоди послаблення національно-мовного гніту, функціональні стилі та лексика української мови розвивалися, проте здебільшого мали наслідувальний характер, оскільки копіювали панівні державні мови (російську, польську, німецьку, угорську, румунську).

Унаслідок політичних причин мовотворчий процес в Україні відбувався в несприятливих для неї умовах, що позначилося на стані самої мови. По-перше, розвиток її на основі старослов'янської мови був перерваний у XVIII ст. у зв'язку зі зміною політичного становища України. По-друге, нова українська літературна мова зароджувалася на основі народнорозмовної за політичної (державної) роз'єднаності української території, і це згодом мало не призвело до роз'єднання літературно-мовного процесу. По-третє, на вирішальному етапі розвитку української мови на більшій частині української мовної території (на Наддніпрянщині) українська

літературна мова не мала впродовж більш як столітнього (до 1917 р.) періоду існування апробації в школі, а в періодиці, науковому вжитку, громадсько-політичному житті – мала дуже обмежений (з 1905 р.). Українську літературну мову на початку творило і вживало лише вузьке коло дуже нечисленної, з огляду на денационалізацію, інтелігенції.

Провідною тенденцією в розвитку української літературно-писемної мови XVI ст. є утвердження її на народнорозмовній основі. До середини XVI ст. книжна українська мова потіснила слов'яноноруську навіть у жанрі конфесійної літератури. У XVII ст. починає активно розгортатися культурно-національний рух, спрямований проти соціального й духовного поневолення українського народу польською шляхтою. Пожвавлення цього руху знайшло свій вияв у створенні в Україні наприкінці XVI – на початку XVII ст. братств – своєрідних культурно-освітніх і національно-релігійних об'єднань, які засновували школи, розвивали видавничу діяльність, згуртовували літераторів, учених, педагогів, проповідників, перекладачів, усвідомлювали значення мови як важливого знаряддя політичного й релігійного впливу на народні маси і своєю діяльністю сприяли становленню та зміцненню авторитету літературної мови. XVII ст. стало першим періодом національного відродження: саме на цей час припадає зближення літературної мови з загальнонародною, розмовною, розвиток національного письменства. Літературна мова XVII ст. обслуговувала основні сфери суспільного й культурного життя українців. Функціонували офіційно-діловий, літописний, конфесійний, розвивалися полемічний, проповідницько-ораторський, художній і науковий стилі української мови.

Значно погіршилося становище української мови із приєднанням України до Російської імперії. Послідовна жорстока політика нищення української нації, її мови, культури, духовності починається за часів Петра I, а особливо катастрофічним для України стає царювання Катерини II, коли видається низка розпоряджень, спрямованих проти української мови. С.Єфремов зазначає, що блискучого для Росії царювання Петра I і Катерини II з погляду народних інтересів були для України найтяжчими. Водночас цей період характеризується бурхливим розвитком усної народної творчості. З'являється велика кількість рукописних збірників українських народних пісень. Поряд з народними в них уміщували тексти, створені за зразками народних пісень безіменними поетами. Саме в цих збірниках яскраво представлена жива розмовна українська мова з поетично-образною системою висловлювання [1].

Тим часом освічена частина українського суспільства дедалі більше оволодівала російською літературною мовою, яка давала можливість на кінець XVIII ст. читати й вивчати наукову й художню літературу, відкривала нові сфери пізнання і культурного спілкування. Це звужувало потребу в старокнижній українській літературній мові, виробленій у XVII ст. Українська мова на народній основі стала мовою села і нижчих малоосвічених верств населення.

Утвердження нової української літературної мови на народній основі пов'язується з творчістю І. Котляревського, з появою його “Енеїди”, “Наталки

Полтавки”, “Москаля-чарівника”, а також із творчістю Г. Квітки-Основ’яненка, Л. Боровиковського, П. Гулака-Артемовського, Т. Шевченка, П. Куліша та інших письменників. Дуже важливою для остаточного визнання живої української мови як літературної була поява граматики О. Павловського, написаної 1805 р. і виданої в Санки-Петербурзі 1818 р. У ній обґрунтовуються властивості української мови, описуються основні фонетичні та граматичні риси нової української літературної мови, подається її короткий словник, наводяться текстові зразки, при цьому застосовується фонетичний правопис.

З появою “Енеїди” І. Котляревського починається новий період українського національного відродження, відновлюється процес активного творення української мови, яка усвідомлюється як окрема самобутня мова української нації. Але уряд Російської імперії не полишає своїх намірів і далі проводить політику національної, культурної й мовної асиміляції українців.

Епохальним явищем для утвердження української літературної мови стала творчість Тараса Григоровича Шевченка. З величезного лексичного багатства живої народної мови Т. Шевченко добирає все найкраще, найцінніше, найпотрібніше. Використовуючи фольклорні матеріали, народну лексику, фразеологію, народнопоетичні образи, метафори, порівняння, він підпорядковує їх завданням своєї творчості, надає їм широкого соціального звучання. Шевченко утверджував художню літературу, а разом з нею і літературну мову на традиціях уже наявних літературних зразків (насамперед ново-, але якоюсь мірою і староукраїнських), мовно-художній образності фольклору, образах античної і біблійної міфології, давнього українського літописання. Т. Г. Шевченка, як і його попередників, на першому місці серед інших джерел втілення поетичних образів була народно розмовна мова. Заслуга поета перед українською культурою полягала в тому, що він надав літературній мові внутрішньої естетичної впорядкованості, збагативши народнорозмовну мову органічним уведенням у неї елементів інших джерел і тим самим віддаливши мову літератури від побутової мови.

Жива народна західноукраїнська літературна мова, хоча й з труднощами, все ж завойовувала позиції. Вона утвердилася з появою альманаху “Русалка Дністрова”, що його в Будапешті 1837 р. видала “руська трійця”. У творах членів “руської трійці” – М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького – досить виразно проявляються риси південно-західних говорів. У мові “Русалки Дністрової” відображені риси галицько-буковинської й карпатської груп говорів. Видавалися в Західній Україні також і граматики української мови (Ф. Глинського, Й. Лозинського та ін.).

З кінця XVIII ст., поділені між трьома державами (Росією, Австрією та Угорщиною), українці підлягали трьом різним законодавствам. Українська мова в російській імперії офіційно була заборонена в суспільно-політичному житті, шкільництві, пресі, літературі, науці, в Угорщині ж вона не мала правових гарантій і, по суті, була цілком усунена з громадського життя. У порівняно кращому становищі була українська мова в Галичині й на Буковині, де її можна було вживати публічно.

В Австрії українську мову офіційно не переслідували, але гарантовані конституцією права на практиці істотно обмежувались. Наслідком такої політики держав-поневолювачів стало те, що українська мова в жодній із цих чотирьох частин України не була суспільно престижною.

Друга половина XIX ст., незважаючи на всі урядові заборони і цензурні утиски, ознаменувалася піднесенням національної свідомості та мовнонаціональним відродженням українців, засвідчивши багатий та невичерпний потенціал української літературної мови. Найрадикальнішу частину тогочасного українського суспільства становила інтелігенція, представники якої – професори університетів, викладачі гімназій, письменники, лікарі, земські діячі – почали згуртовано виступати в культурно-національному русі. Найвиразнішою ознакою розвитку української мови й найбільшим на той час досягненням було розширення українського культурного мововжитку, що ініціювалося багатьма тогочасними українськими діячами. Програму утвердження українськими діячами. Програму утвердження української мови висловив І. Нечуй-Левицький у статті “Сьогочасне літературне спрямування” (1884р.): “Україна буде і мусить домагатися права своєї національності, свого язика в усіх школах і в громадській житні, в адміністрації, права вольової преси, права заводити усякі наукові і суспільні товариства, які потрібні для широкого ліберально-прогресивного розвитку усїєї маси нації зверху до самого дна” [4]. У другій половині XIX ст. завдяки діяльності українських культурних діячів, письменників, науковців, педагогів поступово охоплюються такі сфери мово вжитку: розширення і збагачення жанрів художньої літератури; вживання української мови в деяких навчальних закладах (земські, недільні школи); театральнo-сценічний вжиток; преса і публіцистична література; застосування в наукових працях і дослідженнях (переважно в Галичині та на еміграції – М. Драгоманова); окремі випадки побутового вживання в середовищі освічених людей.

Однак заборона українських видань і надалі лишалася великою перешкодою на шляху розвитку національної культури. Щоб оминати обмеження, П. Куліш, О. Кониський, М. Драгоманов та інші діячі культури встановили контакти з українцями в Галичині й використовували їхню україномовну пресу, особливо журнал “Правда”, для поширення творів і досліджень, заборонених у Росії.

Отже, у зв’язку з таким негативним явищем, як лінгвоцид, у XVII-XIX ст. існувала реальна загроза абсолютного зникнення української мови. Сфери використання мови в ці періоди були максимально звужені, внаслідок чого занепадали основні функціональні стилі, збіднювалася лексика і фразеологія, гальмувався або зовсім припинявся процес вироблення й унормування національної літературної мови.

Історія становлення української мови як національної пов’язана з великою кількістю актів, циркулярів, указів, розпоряджень, метою яких було знищити мову багатомільйонного народу, звести нанівець зусилля багатьох самовідданих діячів українського руху. Цензура українського друку стала головним чинником заборони

мови, літератури і культури українського народу. Проте завдяки найсвідомішій частині української інтелігенції на кінець XIX ст. українська мова утвердилася й продовжила свій розвиток. У цій сфері активно діяли культурницькі й політичні організації та товариства (Кирило-Мефодіївське братство, "Громада", "Просвіта" та ін.). Українські письменники створювали не лише художні, а й літературно-критичні, етнографічні, фольклористичні праці, брали участь у формуванні, нормалізації української літературної мови, обстоювали право на існування писаного по-українськи. Все це дозволило подолати наслідки лінгвоциту й на певний час повернути українській мові статус національної.

Використана література:

1. Єфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995. – 688 с.
2. Лозко Г. Українська мова під московським ярмом // Українське народознавство. – К., 1995. – С. 69-73.
3. Ляхоцький В. Ще один факт з історії геноциду української мови // Диво слово. – 1996. – № 1. – С. 52-54.
4. Нечуй-Левицький І. Сьогочасне літературне прямування. // Правда. – 1878. – Т.2.
5. Огієнко І. Історія української літературної мови. – Вінніпег, 1949. – 361 с.
6. Потєбня А. Язык и народность // Эстетика и поэтика. – М., 1976.
7. Радевич-Винницький Я. Геноцид-етноцид-лінгвоцид // Україна: від мови до нації. – Дрогобич. 1997.

Януш О.Б., Палюх О.М.

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОГО СЛЕНГУ В РІЗНИХ МОВАХ

Лексичний і фразеологічний шари мови становлять найбільш динамічні підсистеми, або її структурні компоненти, в яких відображаються найрізноманітніші вияви суспільного життя, менталітет носіїв мови, психологія народу. Ненормативна лексика й евфемізми серед непрямих найменувань відіграють чималу роль у повсякденному спілкуванні. Хотілося б звернути увагу на функціонування ненормативної лексики (саме тієї, що служить для позначення реалій, пов'язаних з непристойними, з точки зору суспільної моралі, явищами дійсності: секс, розпуста, деякі частини тіла людини, фізіологічні функції організму тощо). Цей значний за обсягом шар лексики англійської мови, як, до речі, й української та російської, до недавніх часів ігнорувався офіційною лексикологією і, як наслідок, лексикографією, при чому остракізму піддавалися не тільки відверто брутальні слова і вирази, а й цілком пристойні замітники, а звідси й подекуди помилковий підхід до деяких аспектів психолого-педагогічного виховання молоді України.

Не заглядаючи глибоко у причини цього явища, можна констатувати, що величезна кількість перекладачів, учителів і звичайних громадян нашої держави, які цікавляться англійською мовою, виявились не готовими до повноцінного сприйняття